

УДК 39:371.72 (=161.2)(477.86)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.03.641>

НАРОДНА ЕКОЛОГІЯ, САНІТАРІЯ ТА ГІГІЄНА НА ПОКУТТІ

Ярослав ТАРАС

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7241-9466>

доктор історичних наук, професор,
Інститут народознавства НАН України,
завідувач відділу етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: etnomod@ukr.net

Актуальність теми полягає в тому, що народна гігієна вивчалася вченими побіжно, студіювались окремі історико-етнографічні райони.

З'ясовано, що екологічно-гігієнічний аспект на Покутті був присутній на всіх стадіях будівництва хати, господарських споруд та їх експлуатації. Насамперед він був пов'язаний з вибором місця, дерева для будівництва, власне будівництвом, організацією двору, традиційною системою життєзабезпечення в цих спорудах.

Особлива увага приділяється гігієні покутської хати, її прибиранню серед тижня під час весняної календарної обрядовості та великих календарних свят.

Важливим гігієнічним заходом на Покутті було прання, яке має свою історію. Воно насамперед пов'язане з золінням білизни та полотна. Розкриті загальні правила та технологія прання в зільниці, кадубі, цебрі, з'ясовані приписи щодо місця і порядку прання на річці, пральні; висвітлені гігієнічні вимоги щодо прання дитячих речей, жіночих сорочок, настанови матерів для доньок, які йшли прати на річку, до пральні, та ставлення покутян до джерел води. Представлено, як громада визначалася використовувати джерела води та як вийти будували та облагороджували місця для прання.

Висвітлено, як ставилися до днів, у які можна було прати і в які не можна, чи можна прати після посвячення води на Йордан та Івана.

Встановлено, що перші громадські криниці в селах Покуття відомі з XVI ст., показана їх наявність в селах та як їх чистили.

Гігієнічний аспект, пов'язаний з водою — вмивання, купання, прання фіксується на всій території Покуття, він тісно поєднаний з народними та релігійними святами, має місце в повсякденному житті. Показані гігієнічні дії господині у перший день Великого посту та звичай не переносити посуд зі старої хати до нової.

Ключові слова: народна екологія, архітектура, гігієна, Покуття, прання.

Yaroslav TARAS

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7241-9466>

Doctor of Historical Sciences, Professor Head of Ethnology
Department Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine

e-mail: etnomod@ukr.net

TRADITIONAL ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE, SANITARY AND HYGIENE ON POKUTTIA

Folk hygiene is an integral part of folk medicine. It has been formed for many centuries in order to protect people's health, prevent diseases. Folk hygiene research was conducted by scientists in the past, in historical and ethnographic areas it was studied separately. This issue was explored in the context of folk medicine of the XIX century by P. Chubinsky, A. Potebnya, M. Sumtsov, R. Kaindl, V. Shukhevich, in the XX century by A. Onyshchuk, S. Verkhratsky, N. Zaglada, Y. Bromley, Z. Boltarovich and M. Grinevich.

Despite the significant achievements in the study of folk hygiene, the great attention of ethnographers was given to its connection with the environment, how the protection estate is carried out of the house, how litter is removed and utilized.

It was clarified that the ecological and hygienic aspect at Pokuttia was present at all stages of the house construction, commercial buildings and their exploitation. First of all, the place for construction was given a great importance, the wood as a main material, the construction itself, the organization of the yard, the traditional system of life support in these buildings.

Particular attention is paid to the hygiene of the house, its cleaning during the week during the spring calendar ceremonies and the Great Calendar holidays.

An important hygienic event in Pokuttia was washing, which has its own history, it is primarily associated with the whitening of canvas. The general rules and technology of washing in the hollow, cadubus, and chains are disclosed; clarifications are made regarding the place and order of washing on the river, the laundry. The hygienic requirements for washing children's clothes, women's shirts, the mothers instructions for the daughters who went to the river, to the laundry, and the attitude of people to the sources of water were highlighted.

The hygienic aspect associated with water — washing, bathing, cleaning is fixed throughout Pokuttia, it is closely connected with folk and religious holidays, takes place in everyday life. The importance of washing in the river water in the Holy Week, before Christmas, on Ivan Kupala and washing in «Holy», «New Year», «Jordan». The hygienic actions of the hostess on the first day of the Lent and the custom do not carry the dishes from the old house to new one.

There was a rule in Pokuttia: everything that is connected with unclean: water after washing the children, washing the deceased, the patient, garbage, should be carried out in places where people and cattle do not go, it was forbidden for children to play on the Okapi. This place was associated with lice, mice, and rats.

In Pokuttia, national hygiene was directed as the protection of own and public health. Rational actions related to national hygiene in preventing diseases were taken over by official medicine, which destroyed irrational, that is, fuses, which under the «punishment of the higher forces» required them to comply.

Keywords: folk ecology, architecture, hygiene, pouctation, washing.

Вступ. Народна гігієна є невід'ємною частиною народної медицини. Вона формувалася протягом багатьох століть з метою охорони здоров'я людей, запобігання хворобам. Її аспекти проявляються у всіх складових матеріальної та духовної культури. Вивчалася народна гігієна певних етнографічних районів України. В XIX ст. її розглядали в контексті народної медицини такі дослідники: П. Чубинський, А. Потєбня, М. Сумцов, Р. Кайндль, В. Шухевич, В. Доманицький, у першій половині XX ст. — А. Онищук, С. Верхратський, Н. Заглада, з другої половини XX ст. — Ю. Бромлей, З. Болтарович, М. Гриневич.

Постановка проблеми. Незважаючи на вагомий набуток народної гігієни в контексті народної медицини, її необхідно вивчати у зв'язку з екологією, з усіма складовими матеріальної культури, розглядати з позиції фізіологічних вимог до житла, аналіз якого проводиться в європейській науці набагато ширше, ніж в українській етнології.

В європейських дослідженнях житло розглядається щодо відповідності санітарно-гігієнічним вимогам: як забезпечує конструктивне рішення хати фізіологічні умови проживання — тепловий, звуковий, зоровий комфорт; як здійснюється захист від зовнішнього проникнення в садибу, хату небажаних осіб, гризунів, тварин, комах; як прибирається і утилізується сміття, відходи господарської діяльності; як забезпечується житло водою та здійснюються санітарно-гігієнічні умови її використання [1].

Мета статті. Розглянути народну екологію та гігієну в матеріальній культурі, показати механізми її існування та забезпечення фізіологічних умов проживання на Покутті.

Основна частина. Екологічно-гігієнічний аспект на Покутті був присутній на всіх стадіях будівництва хати, господарських споруд та їх експлуатації. Насамперед він був пов'язаний з вибором місця, дерева для будівництва, власне будівництвом, організацією двору, традиційною системою життєзабезпечення в цих спорудах.

Про нормальні фізіологічні умови проживання покутяни починали турбуватися ще при виборі місця для будівництва хати. Турбота щодо вибору місця для будівництва ґрунтувалася на тому, що сільські хати стояли 100 і більше років, мали забезпечити жильцям здорові умови проживання. Місце для бу-

дівництва хати повинно бути «чистим», щоб на ньому попередньо не знаходились старі будівлі або з них не стікала вода — інакше все нечисте зі старого будинку перейде в новий; щоб на ділянці не було стежок або доріжок, тому що по них проходили добрі і погані люди і від них залишились аналогічні справи і побажання. Старалися на Покутті оминати нечисті місця. Згідно з існуючими віруваннями, нечисті місця виникають там, де покритка народила дитя і закопала його в землю.

Не рекомендувалося будувати там, де ростуть «кровні дерева» (фруктові дерева, які при пошкодженні червоніють: яблуня, груша, черешня, слива або бузина чи терен). Заборонялося будувати на місці, де були «сутяги», тобто місця скидання костей загинув тварин, зливання нечистих вод. Не ставили хати на місцях, де були поховані люди. Не можна ставити хату на току, в місцях, де не ростуть дерева, гине худоба і хворіють люди. Мотивація таких застережень ґрунтувалася на тому, що «буде добро так розвітатись, як пашня з лопати», «в хаті не буде вестись», «не буде щастя», «сім'я поділиться на двоє», «в хаті життя не буде», «не буде ладу в хаті» тощо.

Можна було ставити хату там, де росла верба, яка у свідомості покутян уособлює материнську турботу, відганяє злі сили і хвороби.

З метою отримання кращого теплового комфорту хати орієнтувалися «лицем до сонця» — чільним фасадом на південь, незалежно від розміщення дороги.

Якщо садиба знаходилась на північ від дороги, то хата будувалася в глибині подвір'я вікнами до вулиці, якщо дорога проходила з південної сторони, то хата знаходилася біля дороги не менше 5—6 метрів тильною стороною, дорога зі східної або західної сторони — хата була повернута до дороги причілком. Таке розташування забезпечувало інсоляцію чільного фасаду, давала найкращі світлові, теплові умови для праці і відпочинку в хаті, перед хатою на подвір'ї, на призьбі, сприяло швидкому відводу дощової води, осушенню подвір'я та відкритого току перед хатою.

Екологічні та санітарні умови враховувались як під час вибору матеріалу для будівництва, так і правильним його використанням у будівлі.

Дерево для хати на Покутті (Снятинський, Городенківський, частина Тлумацького повіту) переваж-

но купували у горах, старалися, щоб воно було зимової порізки. Для стовпів («скупів», «сох») і підвалин брали тверде дерево, переважно дуб. Для інших частин використовували м'які породи дерев: ялину, липу, осику. Під фундамент використовували куски дуба — гути (с. Торговиця Коломийського повіту).

Гути між собою скріплювали («блятували») тоншими кінцями досередини, а відкореневими (старшими) — назовні, бо ті менше гниють. Слідкували, щоб стовпи ставили нижнім кінцем («старшим кінцем», відземком) вниз. Встановлення слупів, сох, стовпів воріт — виключно як росте дерево — базувалося на тому, що воно внизу грубше, більш статичне, тому буде довше служити. При застосуванні тесаних стовпів одного поперечного розміру по всій довжині в нижній частині більше стесувались оболоні, залишалась стрижнева частина зі щільними річними кільцями. В цій частині багато живиці, вона більш стійка до зараження грибами та загнивання. Якщо цих правил не притримувались при будівництві хати, то в господарстві все буде вверх ногами, спокою не буде.

Важливе значення для екологічних та санітарних умов проживання мало планування садиби. З гігієнічної точки зору найкращим для проживання був вільно забудований двір. «Відокремлені від житла господарські будівлі, особливо призначені для тримання худоби (стайні, хліви, сажі тощо) забезпечували дотримання елементарних санітарно-гігієнічних норм» [2, с. 22]. Ця планувальна схема забудови двору в зв'язку зі зміною економічних і сімейних відносин у кінці XIX — на початку XX ст. трансформується. Замість розкиданих по всій садибі споруд будувалась довга або складна за конфігурацією будівля.

Залежно від ширини подвір'я будівлі розміщалися П або Г-подібно. Стодоли завжди ставилися так, щоб вони зі стогами збіжжя стояли навпроти фасаду хати з вікнами, щоб господар міг бачити через вікно і бути безпечним перед злодіями чи вогнем. Стайні ставилися в протилежному від хати кінці подвір'я під прямим кутом. Якщо садиба була вузька (Г-подібна), то стайнями завершувався комплекс будівель.

П і Г-подібне розміщення будівель безумовно покращували теплові характеристики забудови двору, але погіршували санітарні умови проживання через близькість стайні до житлової хати. З метою еконо-

мії будівельного матеріалу споруджували хату і господарські будівлі під спільним дахом, утеплювали хату шляхом прибудови до її стін приміщень для худоби. Такі рішення покращували тепловологісний режим у хаті, але не задовольняли санітарним вимогам, згідно з якими худоба повинна бути розташована за 15 м від житлового будинку. Антисанітарними були господарства, де при вході на подвір'я з одного або другого боку розташовані гноярня та туалет.

У XX ст. деякі допоміжні будівлі (шопи, карники для свиней) почали виносити за хату. Щоб бути безпечним від злодіїв, над припічком вирізали невелике віконце для огляду задньої частини садиби. Якщо в сінях не було комори — прорізали протилежні до вхідних дверей («задні»). Такі рішення забезпечували здоровий психологічний комфорт проживання в садибі.

Особливу увагу покутянин приділяв відкритому току, який знаходився перед хатою. За током він ретельно слідкував, постійно його змащував, щоб тік був твердий, рівний. Він був окрасою господарства, забезпечував після молотьби одержувати чисте зерно.

Для екологічно-гігієнічного комфорту та захисту від зовнішнього проникнення селянські садиби огорожувалися тином («плотом»), парканом або муром, обсаджувалися деревами чи кущами. Від дороги переважно були декоративні дерева: акація, верба, ясен, тополя, осика, бузина та інші. Ясени садили по краях садиб, хат з метою їх осушення, акації — вздовж дороги як фільтри від пилюки. Верби висаджувались у мокрих місцях для осушення, а також у полі біля мочарів, річок і струмків. Такий вибір дерев для озеленення садиби забезпечував санітарно-гігієнічний комфорт і запобігав розповсюдженню шкідливих комах, бактерій, надмірному зволоженню ділянки; забезпечував хороший фітонцидний та шумовий фон для проживання. Особливу роль в забезпеченні комфорту проживання мали живі огорожі. Історія Покуття знає приклади організації різних типів живих огорож. У XVI ст. з метою захисту сіл та садиб від нападу навколо них висаджували ружі (дикі троянди). «Навколо села Тишків в XVI ст. росли густі зарослі дикої троянди (ружі) і дерева» [3, с. 15].

На початку XX ст. городи й межі почали обсаджувати грабовими й буковими живоплотами. «А поточини, громадські толоки, цвинтарі позасаджу-

вали яблунами, але не дичками» [4, с. 186]. Шовкопрядство, притаманне Покуттю, привело до появи живоплотів з білої морви. За спогадами Я. Зайшло-го, «живоплоти з білої морви дуже підносили вигляд села і були дешевим плотом, що ніколи не псувався» [5]. Живі плоти не тільки виконували охоронну функцію, але й формували певне екологічне та гігієнічне середовище, яке запобігало захворюванню.

Огорожа кам'яна, дерев'яна, живопліт об'єднувала весь двір в єдиний житлово-господарський комплекс, була перешкодою для худоби, домашньої птиці на подвір'ї перед хатою, снігових заметів, дозволяла в чистоті тримати покутську садибу. Вона також захищала від проникнення в садибу, хату небажаних гостей, зайвої зацікавленості сусідів, була шумозахисним бар'єром, маленьким святилищем родини. Відсутність огорожі вважалася ознакою крайньої запущеності господарства, неохайності. Найкраща огорожа ставилася з фасадної сторони.

В заможних господарствах садиби огорожувались парканом, в менш заможних — горизонтальним плетеним тином («плотом»). Бідні господарства для огорожі використовували бадилля соняшника, кукурудзи, які вертикально прив'язувались до двох горизонтальних паралельних лат. Переважно оточували покутські садиби плоти, плетені з вербового пруття.

Огорожі ставили висотою 160—180 см, зверху фасадний паркан перекривався одно- або двохшким дашком. Для довшого збереження час від часу паркан мастили дьогтем.

В подністровських селах огорожу мурували із каменю. Висота муру досягала 120—160 см. Для мурів використовували вапняк, пісковик. Кам'яні огорожі покращували тепловий режим садиби за рахунок віддачі тепла вночі, закумуляованого вдень.

Від вулиці вздовж огорожі викопувались рови (окопи), через які по ширині воріт споруджувались мости. Берег окопу засаджували деревами, чагарниками, змащували болотом. Такі заходи забезпечували належний санітарний вигляд вулиці, її чистоту, запобігали руйнації сільської дороги під час дощів.

Гігієнічну та естетичну роль біля хат виконували квітники. Наявність їх біля хат сприяла догляду за подвір'ям, запобігала його забрудненню, створювала відповідний психологічний клімат для мешканців, прививала любов до чистоти та прекрасного. Осо-

блива любов до квітників була в хатах, де були дівчата. Вони в неділю і свята закосичувались (квіти називалися косицями).

На Покутті з квітів «сіяли васильок, гвоздики, м'яту — для запаху, прикрас і обрядових потреб, а де були дівчата, там росли півонії. Після народження дівчини садили калину» [6, с. 195]. Півонії садили, щоб показати, що тут живе зріла дівчина в розквіті дівочої краси.

В кожному покутському селі був свій асортимент квітів, які садили біля хати. На Снятинщині для запаху біля хат садили чорнобривці, васильок, любисток, канупер, м'яту [7, с. 23]. В с. Саджавка «по городах плекали — васильки, черевички, півонії, настурції, чорнобривки, «попадьки», пахучі резеди, романи і багато інших, особливо пахучу м'яту дуже любили» [8, с. 846].

«В Потічку вірили, що братки (полуцвіток) бережуть рідню перед сваркою» [9, с. 176]. Особлива любов на Покутті була до квітів «тоя» (аконіт), «марулька» (різантемум партеніум), любисток. Їх садили в квітнику перед хатою. Вони виконували оберегову функцію, охороняли потенційно «небезпечні отвори» — вікна, двері. Тоя захищала дівчат від чорта, «злого». У коломийці співається: «Ой я ходжу куди хочу, нічо си не бою, Бо я ношу за поєсом зелененьку тою» [10, с. 602]. Ці квіти використовували в народній медицині. Відвар маруни зміцнює шлунок.

Квітники на Покутті виконували не тільки естетичну, а й сакральну функцію. Квіти з квітників, складені в букети та освячені, захищали від уроків, «злого».

Захисним від «злого» були букети, складені та освячені на Маковея. Такі букети називалися «Маковійкою», «Маковейчуком», «Квіткою». Дівчата «у квітнику, садку, на городі збирали васильки, різну м'яту, чорнобривці, ласкавець, руту, любисток, барвінок, півонію... а з польового та лугового зілля до букета вкладали: Боже деревце, деревій, Петрові батоги, Миколайчики... та вкладали в нього три, сім або дев'ять голівок маку» [2, с. 177]. Ці букети мали раціональні і ірраціональні функції. Існувало повір'я, що освячені цього дня квіти доглядають за волоссям, бережуть його від випадання, що заставляло дівчат і жінок неодноразово вплітати їх в косу. Крім того, покутяни вірили, що мак в цьому букеті мав чудодійну силу.

На могилах садили жоржину (далію). Це була улюблена квітка, яка прийшла на Покуття у XVIII ст. На Снятинщині на могилах садили маруну «разом із любистком, м'ятою та тоєю» [11, с. 925]. Квітники на могилах заставляли прибирати її перед посадкою квітів та доглядати надалі.

Народна санітарія та гігієна мала місце не тільки в екстер'єрі, а й в інтер'єрі покутської хати. Са-кральний та екологічний аспекти спостерігаються в планувальні хати. Типова покутська хата тридільна, посередині — сіни, з яких по правій стороні заходить до хати, а зліва — до комори. Розміщення житлової хати з правого боку давало можливість не порушити вірування, що східна стіна хати — священна, це покуття, де знаходяться ікони; з нею був пов'язаний ряд культових дій при закладанні хати. Аналіз покутської хати показав, що в її планувальному рішенні заложено правило правої руки, правого повороту, за яким всі двері відкриваються правою рукою в праву сторону.

Житлова площа покутської хати становила 18—22 м² і в основному задовольняла фізіологічним потребам (їжа, спання, відпочинок). Інтер'єр розділявся на окремі функціональні зони, кожна з яких виконувала універсальні функції і разом з тим мала окреме визначальне призначення: місце біля печі — робоча частина; постіль, піч, лави — місце для відпочинку; покуть і стіл — парадна частина, де виставлялись прикрашені ужиткові речі. Протилежний від печі куток — шафа, замисник, полиця — були місцем зберігання їстівних припасів та посуду. Така функціональна організація хати повністю відповідала сімейним відносинам, догляду за дітьми, віковим вимогам та можливостям організму.

План «хати через сіни», поширений на Покутті, був не тільки функціональним, а й давав можливість отримати тепловий комфорт та запобігти простудним захворюванням. Тепловий комфорт хати базувався на поступовому переході від холодного температурного режиму до теплого (з подвір'я до сіней, з сіней до хати), від теплого до холодного (з хати до сіней, з сіней на подвір'я). Сіни служили шлюзом між холодом і теплом, запобігали небезпеці простудних захворювань, які можуть мати місце навіть при високій плюсовій температурі, коли різниця температури зовнішнього і внутрішнього повітря становить шість градусів. Поступовий пере-

хід від мінусових температур до плюсових не давав можливості опуститись (охолодитися) температурі внутрішнього повітря до точки роси. Таке рішення запобігало появі конденсації водяної пари на внутрішніх стінах сіней і хати.

Від проникнення холодного повітря в хату зі сіней запобігала вариста піч, розташована між тильною стороною і пороговою стіною хати. Тепло від пічного отвору та самої печі в бік довгої фасадної стіни створювало тепловий бар'єр, який перекривав доступ холодного повітря при відкриванні дверей з сіней в хату.

Тепловий комфорт також досягався встановленням «загати» — обкладанням стіни назовні грубою верствою листя з дерева, соломною, шумелиною (бадилля з кукурудзи), гичкою картоплі та соняшника. Коли ставили «загату» від землі до стріхи, взимку в хаті було тепліше і стіни не мокріли, це зменшувало ймовірність захворювання. Щоб холод не проникав по підпідвалини до хати, довкола робили глиняне обвалування, яке регулярно змащували глиною. Під утеплювали листям, дрібним торфом, дехто змащували глиною, змішаною із соломною.

Антисанітарними були хати без коминів, в яких дим виходив через каглу в сіни, де не було стелі, і далі через отвір на верху стріхи. «Якщо зимою чи під час буревіїв отвір у стрісі задувало, то дим виходив на двір через двері... від тепла, яке попадало з відкритих дверей хати, а також із кагли, на сніпках покрівлі зимою утворювалися бурульки, які, залежно від погоди, то замерзали, то топилися. З них капало в хоромках на землю і завжди там були намерзлі грудочки льоду жовтуватого кольору» [12, с. 267—268].

Інтер'єр покутської хати ніколи не був статичним, він постійно змінювався відповідно до днів тижня, великих календарних свят, зумовлювався сезонними роботами. Він був буденним та недільним.

Перехід від робочого тижня до недільного та святкового дня позначався прибиранням хати. Земляну підлогу мастили щосуботи, підновлювали кольоровою підводкою нижню частину стін та печі. Особливу увагу приділяли гігієні житла під час весняної календарної обрядовості. У Великодню суботу кожна господиня зовні та зсередини білила й підводила хату і піч, мастила підлогу. Стіни митих (необмащених) хат, сволюки, стелі, вікна, меблі піскували-

ся й милися, повністю обновлювалися всі паперові прикраси (витинанки), зі сволюка знімали «зимовий мох» [13, с. 152].

Повне очищення житла необхідно пов'язувати не тільки із його семантичним «оновленням», а й з гігієною, яка має прямий зв'язок з давньослов'янською весняно-очисною обрядовістю. «На Великдень білили вапном хату знадвору і всередині, прали білизну... тачали, прасували» [14, с. 610].

В с. Поточище «стіни білили два рази на рік, на Великдень і в осені перед Михайлом. Білили «вапняним каменем» (вапном), який одержували шляхом перепалювання та подрібнення на муку. Призьбу підводили сажею або чорною фарбою. Чорну фарбу одержували зі сажі»¹.

З гігієнічною метою вальковані хати білилися зовні синьою або жовтою глиною. Внизу на стіні від вулиці робили досить широкий пояс, від подвір'я — вужчий, ще вужчий був навколо вікон. Такі хати називалися «глинкою підведені».

Сіра глина (глеї) використовувалася як абсорбуючий і дезінфікуючий матеріал. Глеєм мазали долівку, призьбу, черінь, горішню частину печі і підводили хати. «Малюючи піч, вмочують три пальці в розведеному глеї і проводять навколо. Це називається «пальчики» (с. Корнич)» [15, с. 332].

Глеї був привозним. «З південної сторони (долини Березова), де дорога веде до Космача, є зеленкувата глинка, яку завозять в Коломию і продають селянам для малювання хат» [16, с. 109].

З гігієнічної необхідності по стінах вище долівки робили смугу із жовтої, червоної глини, яка запобігала проникненню води та появі комах у хаті. Вважалося також, що ця смуга захищала хату від «злих сил», «нечистої сили».

«Помашена в суботу хата свіжа. Якщо були блохи, то до землі, якою мастили, трохи додавали нафти»². Переважно в будні дні підлогу нічим не покривали. Це дозволяло швидко замітати і одержати чисту поверхню. Підлогу літом стелили лопухами, взимку застеляли околотами. В неділю підмазану глиною підлогу застеляли тканими доріжками (верітками, верітчинами).

Замітали хату перший раз, коли упорались з піччю. Як наробили сміття (пряли, ткали), то могли замітати хату два-три рази на день. За свідченням респондентів, мало хто замітав хату один раз. Полин служив не тільки лікарством, а також з нього виготовляли «віниччя для замітання хат чи забудовань на господарстві» [9, с. 50—51]. Не дозволялося нести і викидати сміття в місцях, де ходить худоба; вважалося, якщо цього не дотримуватися, то худоба скалічиться, захворіє. Починали підмітати від порога хати, щоб «все добре лишилося в хаті». В хаті під час їди старалися, щоб крихти не падали на підлогу, це вважалося гріхом.

Батьки з дитячого віку привчали дівчат прибирати хату. Екзамен на прибирання здавала молода під час весілля. «На третій день, «смїни», поправили, молода повинна рано прокинутися, позамітати в хаті, застелити ліжко. Родичі і сусіди роблять збитки молодій, знову розстелюють ліжко, розсипають навмисно сміття»³.

Прикрашання селянського житла на Трійцю та Івана Купала зеленню мало не тільки функції оберегу — захищати житло від «злого», а й гігієнічну. Наявність в хаті оберегових квітів «тоя», «марунька», «васильок», «любисток», «ласкавець», «гвоздика», застелення підлоги лопухами, татарником також було обумовлено їх лікувальними та фітонцидними властивостями.

Не будемо розкривати лікувальні властивості трав, освячених на Івана Купала, Трійцю, вкажемо, що застелення підлоги лопухом та татарником (татарак, татарське зілля), які багаті на ефірні олії, хождення по цих травах босими ногами сприяло загоєнню ран і тріщин. Спалення в хаті маєвого освяченого зілля використовувалося не тільки для різного роду оберегів, магічних жертвоприношень, а й мало також гігієнічне значення. Дим цього зілля мав фітонцидні властивості, був дієвим засобом від комарів.

Мухи гонили з хати галуззям та ловили їх скляними мухоловками, в які наливали зер (сироватку). Щоб позбутися мишей та щурів, «пражили кукурудзяну муку з олією, до якої додавали гіпсу, а збоку клали воду. Миші, щурі як наїдяться, здихали»⁴.

¹ Записано 16.08.2017 р. від Курилів Анастасії Дмитрівни, 1928 р. н. в с. Поточище Городенківського району.

² Записано 9.08.2017 р. від Бралик Яни Іванівни, 1931 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

³ Записано 23.07.2016 р. від Скільце Ганни Іванівни, 1952 р. н. в с. Михальче Городенківського району.

⁴ Записано 23.07.2016 р. від Скільце Ганни Іванівни, 1952 р. н. в с. Михальче Городенківського району.

Своєрідний охоронний засіб від «поганих очей», а, вірніше, запобігання хвороб, існував на Покутті, коли в хаті була породілля із немовлям. Ліжко породілли з немовлям завішувалося білими веретами, перекинутими через жердину. «Таку завісу не знімали протягом шести тижнів, коли мати й дитина були найбільш вразливі» [17, с. 211]. Щоб уберегти дитину від «вроків», її менше показували чужим людям.

Матері постійно стежили за тим, щоб дитина була чистою. Півроку купали її щодня — взимку один раз, влітку — двічі на день. Систематично міняли пелюшки. Рани, запрілі місця посипали порошком із синьої глини (глею) [2, с. 200]. Воду після купання дитини виливали в кут паркана.

Робота матері в полі, в хаті не давала можливості забезпечити належний догляд за малою дитиною, що приводило до постійних хвороб, а то й до смерті дітей. До цього треба додати, що існував ряд вірувань і магічних дій, які не сприяли покращенню гігієни покутської родини. «Голівку дитини не мили цілий рік, «щоб не боліла». За цей час на голові наростає цілий шар бруду («тім'я»). Опісля дитину підстигали. Наголо її стригли у два роки. Протягом першого року їй не обрізали нігті, їх обгризала мати» [2, с. 200].

Проживання в хаті великої сім'ї було причиною дитячих хвороб: самка — дитина синіє, непритомніє; татарка — поява в дитини пухлин; скарлатина — коли дитину душить; завали — пухлина на шиї або за вухом; дифтерія — біль у горлі; сухоти; корчі — гострий біль у животі; червінка — черевний тиф; вроки.

Важливим гігієнічним заходом було прання — очищення від бруду тканини, білизни. Прання на Покутті має свою історію, яка насамперед пов'язана із золінням білизни та полотна. Золили шмаття покутяни в кадубах, зільницях, цебрах. Сьогодні про кадуби та зільниці пам'ятають одиниці. «Зільниці не було у кожного тому, що були дорогими, їх виготовляли бондарі»⁵. «Бондарські зільниці з дном були у богачів»⁶. Зільниці, виготовлені бондарем, на дні мали отвір та ніжки. Перед золінням у цей отвір запихали качанок кукурудзи.

⁵ Записано 5.07.2015 р. від Войчука Дмитра Войтовича, 1935 р. н. в с. Джурів Снятинського району.

⁶ Записано 16.08.2017 р. від Курилів Анастасії Дмитрівни, 1928 р. н. в с. Поточище Городенківського району.

Іл. 1. Пральня в с. Серафінці Городенківського району. Фото 2017 р.

Деякі респонденти вказують, що в них давно золили «шматі» в кадубі. «Кадуб — це кусок старої трухлявої верби, з якої вибрана середина. На низ кадуба клали перехрестя та житню солому, на неї — нитки, полотно, шматі, зверху застелювали, сипали попіл, лили окропи»⁷. Були в покутських селах довшані кадуби з верби (сс. Вікняни, Рашків)⁸.

У кого не було кадуба, зільниці, прали так. «Полотно, шматі, мочили у лузі, складали у мішок. Перед цим палили піч, мішок клали у випалену піч, воно мало пропаритися. Коли пропарилося, його витягували і йшли прати на річку, ставок. Так можна прати всяке шматі»⁹.

Кадуб, зільницю літом ставили на подвір'ї, в холодну пору року — в цебер у сінях або хаті. Більшість респондентів стверджують, що «в нашому селі зільниці не було, прали у цебрі»¹⁰. Цей факт свідчить, що зільниці, які мали місце у ХІХ ст., почали виходити із вживання на початку ХХ ст. Технологія зоління в кадубі, зільниці, цебрі однакова.

⁷ Записано 4.07.2014 р. від Умайло Ганни Степанівни, 1935 р. н. в с. Буківна Тлумацького району.

⁸ Записано 4.07.2014 р. від Бурлак Ганни, 1927 р. н. в с. Вікняни Тлумацького району.

⁹ Записано 5.07.2015 р. від Войчука Дмитра Войтовича, 1935 р. н. в с. Джурів Снятинського району.

¹⁰ Записано 4.07.2014 р. від Миронів Пелагії Ільківни, 1926 р. н. в с. Буківна Тлумацького району.

Іл. 2. Прання в пральні в с. Вікно Городенківського району. Фото 2017 р.

В зільниці, кадуб, цебер складали шмаття, накривали «цїдилом» (рідко ткане полотно), на яке сипали попіл, лили три, сім чавунів або баняків окропу, кидали нагрітій у печі рільник (круглий природний камінь) або нагріте до червоного кольору залізо. Все це робилося для того, щоб шмаття добре впарилося. Щоб добре «шматі» упарилося, могли випустити із зільниці воду і знову залити окропи. Якщо не золили, а прали в цебрі, перед цим шмаття замочували на ніч у лузі. Традиційно вечором замочували, а зранку йшли прати.

У зільниці і кадубі золили також валівці — мітки, які пересипали попелом, після вилиття окропів та кидання рільника накривали кружком або мішком. Все це знаходилось у зільниці, поки не вистигло. Це повторювали кілька разів, поки нитки не зм'якли. Як зм'якли, йшли полоскати. Шмаття в зільниці на тачці вези до річки, прали на дошці праником та полоскали (с. Поточище).

Покутяни, які збиралися золити, говорили сусідам «маю завтра шматі золити», а коли йшли прати, полоскати — «йду до жолоба шматі полокати»¹¹.

Білизна, яка золилася, пралася, називалася «шматі», «вбранє», верета — «вереті», сорочка з вишитими рукавами — «рукавенка».

Були особливі вимоги до прання жіночих сорочок. «Як була жінка «нечиста», мала «свій час» (менструацію. — Я. Т.), то місячні обталапані сорочки кожна дівчина, жінка прала окремо сама собі»¹². Не прали

жіночі сорочки разом з іншими сорочками, «аби не спратися» (щоб не забрати одна в другої менструацію — мати багато або не мати). Одна з оповідачок каже, що «не можна було класти сорочки жіночі і дівочі разом, щоб «не спратися». Ця традиція була у нас і передавалася із покоління в покоління»¹³. Цих гігієнічних приписів дотримуються і до сьогодні. Подібні приписи щодо прання жіночих сорочок мають місце на Поліссі [18, с. 333—340].

Загальним правилом складання шмаття було «гірше шматі на спід, краще — на верх»¹⁴. В с. Гавриляк, коли золили в цебрі, «вниз клали зрубне полотно (грубе полотно, сорочки, штани), повісне (тонке полотно, святочне) — під верх»¹⁵. Таке правило складання базувалося на тому, що краще шмаття має бути на верху та ближче до гарячої води, брудніше — на низу. Федора Герик каже, що «на споді має бути старе засмальцьоване, а під верх — чистіше»¹⁶.

Часте зоління та прання нових конопляних сорочок було необхідне із гігієнічних вимог. Нові конопляні сорочки були дуже твердими і подразнювали тіло, вони з кожним пранням ставали м'якшими, менше подразнювали.

В с. Джурів Снятинського району для зоління «брали попіл з «мандибуренки» (гички бульби. — Я. Т.), нею палили»¹⁷. В сс. Нижнів, Семенівка «з верби був найкращий попіл»¹⁸, в сс. Копачинці, Вікняни «найкращим був попіл грабовий»¹⁹, в с. Ясенів Пільний — «з кукурудзяних качанів, фасоління»²⁰,

¹³ Записано 12.07.2014 р. від Равлюк Ганни Миколаївни, 1946 р. н. в с. Гавриляк Тлумацького району.

¹⁴ Записано 7.07.2014 р. від Гуцули Анни Григорівни, 1914 р. н. в с. Нижнів Тлумацького району.

¹⁵ Записано 12.07.2014 р. від Равлюк Ганни Миколаївни, 1946 р. н. в с. Гавриляк Тлумацького району.

¹⁶ Записано 9.08.2017 р. від Герик Федори Степанівни, 1932 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

¹⁷ Записано 5.07.2015 р. від Войчука Дмитра Войтовича, 1935 р. н. в с. Джурів Снятинського району.

¹⁸ Записано 7.07.2014 р. від Гуцули Анни Григорівни, 1914 р. н. в с. Нижнів Тлумацького району; записано 19.08.2017 р. від Ярославської Ганни Петрівни, 1928 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

¹⁹ Записано 12.08.2017 р. від Попадюк Ярослави Федорівни, 1950 р. н. в с. Копачинці Городенківського району; записано 4.07.2014 р. від Бурлак Ганни, 1927 р. н. в с. Вікняни Тлумацького району.

²⁰ Записано 9.08.2017 р. від Бралик Яни Іванівни, 1931 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

¹¹ Записано 10.08.2017 р. від Боечка Петра Васильовича, 1931 р. н. в с. Репужинці Городенківського району.

¹² Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району.

в с. Кунісівці — з твердих порід (ясеня, акації)²¹, в сс. Чортовець, Рашків — «сонішниченковий» та з «мандибуренки»²², в с. Семенівка — «сонішниченковий», ясеневий²³, в с. Красноставці — «сонішниченковий» та з попелу огристі, який одержували при спалювання недоїдків, що залишалися після годування корови²⁴. Вибір попелу для зоління та прання в селах Покуття залежав від того, чим падали в селі.

Побутувала така технологія прання в цебрах. Шмаття мочили в «масній воді» — лузі, який одержували з попелу. Ця технологія базується на тому, що луг був доступним миючим засобом, мило не всі мали за що купити, а під час війни воно було великим дефіцитом.

Спеціально для попелу шили з лляного полотна мішок (торбу) зі скошеною нижньою частиною так, щоб внизу був тільки один кут. Цей мішок в с. Чортовець називають «вороком», в с. Рашків — «міщул», в с. Семенівка — «зільничка». Ворок, наповнений попелом, ставили в цебер і заливали окропом. Коли вода стала мильною, складали в цебер сорочки, рушники. В цьому лузі шмаття тримали цілу ніч. В с. Чортовець перед тим, як прати, плаття «милили». Замість мила використовували «камінь-блищун», який перепалювали, товкли. Товченим каменем плаття насукували²⁵. В с. Ясенів Пільний «після залиття окропом попелу в цебрі, коли вода остигла, засукали по лікоть рукави, жмикали плаття»²⁶, в с. Семенівка шмаття в цебрі «перешуровували»²⁷, в с. Рашків шмаття «шарували каменем»²⁸. У с. Красно-

ставці також прали в «цебрі, в який складали блюзки, сподні, сорочки, пішви, верення, коли заповнили цебер, зверху ложили обруч від решета, на нього стелили пішву, сипали на неї попіл і лили окропи, поки вода не накриє все шмаття. Перед цим шмаття жмакали два рази»²⁹.

У селах біля річок прали на дошці, камені-рільнику³⁰ або на лавці, на яких «праником билося вбранє»³¹. В с. Прутівка жінки прали на ріці Прут³². Прання на річках, які були державними кордонами, проводилося в супроводі прикордонної сторожі.

Зимомою для прання та полоскання на річці або ставу прорубували ополонку. У народі цю справу називають «полонити стави та ріки» — робити отвір у кризі. Жінки, коли прали в ополонці, обгортали ноги веретою або взували чоловічі чоботи, клякали на коліна, праником «лупили шматі». Випране, виполоскане замерзле шмаття приносили до хати, його розморожували, розтрясали, вішали на подвір'ї, щоб перемерзло, «тоді воно добре пахне»³³.

Там, де було мало криниць і далеко до річки, зимомою для прання топили сніг зі золою, цей луг був призначений для прання верет. В селах, де не було річок, прали, полоскали на млинівках, ставках або в копанках, які спеціально копали біля джерела, потічка або сажівки.

«Певною особливістю Дятьковець була і далі є млинівка, недалеко від гостинця, викопана яких п'ятсот років тому або й більше. Над млинівкою стоять зрідка хати, а перед кожною можна побачити дошку з одним кінцем на березі, а другим над водою на слупку, вбитім у дно млинівки. На тій дошці господині полокали білля, а вліті, в сонячні дні, молочили полотно для біління на сонці» [19, с. 627].

У с. Вербівці було «три копанки: одна коло хреста, друга в долині, третя серед верб. Вода до копанок поступала із сажівки і виходила у потік. Копанки чистили один раз на три роки. Щоб почистити

²¹ Записано 12.08.2017 р. від Роїка Миколи Олексійовича, 1928 р. н. в с. Кунісівці Городенківського району.

²² Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району; записано 17.08.2017 р. від Цісарчук Ганни Петрівни, 1934 р. н. в с. Рашків Городенківського району.

²³ Записано 17.08.2017 р. від Радемнюка Миколи Дмитровича, 1915 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

²⁴ Записано 25.07.2015 р. від Онуфрійчук Марії Михайлівни, 1934 р. н. в с. Красноставці Снятинського району.

²⁵ Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району;

²⁶ Записано 9.08.2017 р. від Бралик Яни Іванівни, 1931 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

²⁷ Записано 19.08.2017 р. від Ярославської Ганни Петрівни, 1928 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

²⁸ Записано 17.08.2017 р. від Цісарчук Ганни Петрівни, 1934 р. н. в с. Рашків Городенківського району.

²⁹ Записано 25.07.2015 р. від Онуфрійчук Марії Михайлівни, 1934 р. н. в с. Красноставці Снятинського району.

³⁰ Записано 4.07.2014 р. від Бурлак Ганни, 1927 р. н. в с. Вікняни Тлумацького району.

³¹ Записано 25.07.2015 р. від Онуфрійчук Марії Михайлівни, 1934 р. н. в с. Красноставці Снятинського району.

³² Записано 20.07.2015 р. від Кузика Петра Миколайовича, 1933 р. н. в с. Прутівка Снятинського району.

³³ Записано 12.08.2017 р. від Нечепанчук Ганни Антонівни, 1928 р. н. в с. Росохач Городенківського району.

Іл. 3. Пральня в с. Раковець Городенківського району. Фото 2017 р.

копанку, з неї вичерпували воду, чоловіки набирали намул, а жінки у ведрях його виносили»³⁴.

На основі природних джерел, з яких виходила вода на поверхню, організовували прала, що одержали назви: «кірничка» (сс. Рашків, Кунисівці), «гуркало» (сс. Гавриляк, Тишківці), «вікно, вікнини, кадуб» (сс. Вікняни, Ясенів Пільний), «дзюркало, цюркало» (сс. Глушків, Топорівці), «нора, гукавка» (с. Семенівка). Такі образні назви одержані від стану води (дзюрчати, гуркотіти, шуміти) та місцезнаходження прала.

На Покутті прала організовували на основі великих джерел, що дають чисту холодну підземну воду, яка ніколи не замерзала і не висихала, навіть за найпосушливішого літа. Природні джерела служили для набирання води, для пиття та приготування їжі, прання, напування худоби. В с. Семенівка «з-під гори били нори, люди викопали в цьому місці яму, яку обклали камінням і цілим селом ходили на гукавку прати»³⁵.

Необхідно зазначити, що джерела води, які використовувалися для пиття, прання, в далекому минулому були основним чинником закладання біля них поселень. «Джерело здорової питної води (що не замерзала взагалі в долині, т. зв. Цюркало) привабляло первісних людей поселитися на цій території» (сьогодні це с. Глушків) [20, с. 478]. Перше поселення с. Топорівці було в районі трьох дзюркачів. Сьогодні

³⁴ Записано 10.08.2017 р. від Остафійчук Катерини Миколаївни, 1924 р. н. в с. Вербівці Городенківського району.

³⁵ Записано 19.08.2017 р. від Ярославської Ганни Петрівни, 1928 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

в цьому селі відомі дзюркачі: в урочищі «Краніки», «Торганівське», «Груня» [21, с. 18, 50—51]. Славилася «дзюркалами» Чернелиця, їх є 12, вони мають назви: «На Осередку», «Довга», «Камінярні», «За містом», «Випасняцька», «Жолобок», «Цьолкова», «Фостичка», «На селянському куті», «Хмаринка», «Дитчина» і одне джерело без назви. Назва села Вікняни Тлумацького району та села Вікно Городенківського району пішло від того, що люди цих сіл поселилися коло вікна, вікнини — невеличко-го озерця, джерела води [22, с. 53].

Правий берег ріки Рибниці завдяки великій кількості джерел став місцем поселення людей. Село Рибниця виникло біля урочища, «де густота джерел найбільша, а найбільше дістало назву Криничка» [23, с. 7]. Село Городниця було засноване «на кітловині Дністра... На полі під назвою Городище були насипані вали, під валами було джерело, що давало воду власникові поля Бялому водопроводом, а село брало воду прямо з джерела» [24, с. 496].

«Село Ясенів Пільний було засноване біля джерела «Вікнина», з нього почалося село»³⁶. Сьогодні з цього джерела беруть воду, біля нього перуть.

В селах, де було багато джерел, громада, залежно від якості води та гігієнічних вимог, визначала, як використовувати конкретне джерело. В с. Рашків було три «кірничі», з однієї воду брали для пиття, приготування їжі, з другої худобу напували, третя була призначена для прання. В с. Кунисівці було 4 кірничі, одна була призначена для потреб людей, друга худоби, інші — для прання. Як були джерела в різних частинах села, то кожен куток організовував для себе прало. В с. Копачинці «було прало у «Грабі», де вода витікала з-під скали, основне на мочилах, третє у балці на провалі»³⁷. В селі Кунисівці були два прала: «кірниця на Борисівці» і «Липчина кірниця»³⁸. Три прала було в с. Чортовець: прало під Лазівкою, прало Грушка, прало Прокопівка³⁹. В с. Олієво «прало велике на все село коло печери (гори. — Я. Т.), там нори, з них

³⁶ Записано 9.08.2017 р. від Герик Федори Степанівни, 1932 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

³⁷ Записано 12.08.2017 р. від Попадюк Ярослави Федорівни, 1950 р. н. в с. Копачинці Городенківського району.

³⁸ Записано 18.08.2017 р. від Липки Пелагії, 1919 р. н. в с. Кунисівці Городенківського району.

³⁹ Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району.

тече вода»⁴⁰. В с. Товмачик «було п'ять мінеральних джерел з доброю холодною водою і чотири теплиці над Прутом у лузі, де вода ніколи не замерзала» [25, с. 734].

З гігієнічної потреби будували прачкарні в містах Покуття. У Городенці «в ярі на захід від трьох мостів споруджено басейн для купання і криту прачкарню для жінок-господиць» [26, с. 103]. Щоб далеко не ходити до прала, використовували для брудного прання стави та потічки. В селі Тишківці «частина села прала попередньо в ставу, полокати ходила до копанки; ті, що були далеко від ставу, потічка попередньо прали дома в цєбрі, ходили полокати до копанки; ті, котрі жили коло копанки, в ній і прали, і полокали»⁴¹.

В деяких селах прання і полоскання було розділено щодо джерел води. В селі Олієво прали в потоках, у пралах перепирали, в с. Чортовець «брудне ходили прати до Дністра, з випраними веретами ходили полокати до прала»⁴². В селі Ясенів Пільний «прали дома, а потім несли прання полокати і вибивати праником до Вікнини»⁴³. В с. Семенівка спочатку прали в потоці, а потім полоскали в пралі «Кирниці»⁴⁴.

Використання різних джерел води: до прання — річки, потоку, ставу для більш забрудненого шмаття, а для полоскання — прала на основі джерела менш забрудненого, свідчить, що покутями бережно відносилися до джерел води і до навколишнього середовища, розуміли, що його забруднення вплине на їх життя.

Розумілися покутяни також на якості води та її лікувальних властивостях.

З гігієнічних та лікувальних цілей жителі с. Глушків вживали для лікування очних недуг воду, яка випливає з одного із вертепів (западни у землі у вигляді лійки) під селом [20, с. 478]. Про криницю з цілющою водою в Снятинському повіті коло села Тростянка ми можемо дізнатися в повісті «Довбуш» письменника Гната Хоткевича: «З тої кирниці й тепер п'ють пастухи й рубачі воду, і на цілу околицю немає здо-

Іл. 4. Прання в пральні в с. Кунисівці Городенківського району. Фото 2017 р.

ровішої води. І не замерзне вона ніколи, хоч яка зима люта» [27]. Цілющим було джерело в с. Далешеві. Біля джерела, яке випливало з далешівських піль, з'явилася ікона Матері Божої. «Народ вірив в лікувальну силу води з цього джерела. Тому часто цією водою промивали довго негоєні рани, пили, щоб лікувати внутрішні недуги тощо» [28, с. 542—543].

Якщо в селі було кілька джерел води, то ходили до того, де вода м'якша як для прання, так і для пиття. В с. Гавриляк є «вода ладна — м'яка, та кам'яна — гірка. В урочищі Цибульки — ладна, її беруть пити, варити, ходять туди прати»⁴⁵.

Прали в с. Серафінці в кирниці «Цитнарки» та «Виниця». Остання одержала свою назву від того, що в ній вода винного смаку. В обох прачках цього села «не прали брудне, його прали в потоці. Жінки шмаття починали прати внизу потоку, з ним поступово переходили по течії догори, прали до чистої води. В пралах полокали тільки біле. До прачок йшли полокати, перед цим дома в цєбрі або зільниці шмаття відпарювали»⁴⁶. Прала на Покутті були місцем комунікації. «Як йшли жінки до кирниці, то йшли як

⁴⁰ Записано 13.08.2017 р. від Макогін Марії Іванівни, 1935 р. н. в с. Олієво Городенківського району.

⁴¹ Записано 16.08.2017 р. від Павлюк Олени Петрівни, 1949 р. н. в с. Тишківці Городенківського району.

⁴² Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району.

⁴³ Записано 9.08.2017 р. від Бралик Яни Іванівни, 1931 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

⁴⁴ Записано 17.08.2017 р. від Радемнюка Миколи Дмитровича, 1915 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

⁴⁵ Записано 12.07.2014 р. від Равлюк Ганни Миколаївни, 1946 р. н. та Місюрї Орестини Степанівни, 1960 р. н. в с. Гавриляк Тлумацького району.

⁴⁶ Записано 12.07.2017 р. від Малярчик Марії Григорівни, 1928 р. н. в с. Серафінці Городенківського району.

Іл. 5. Каплиця над джерелом в с. Кунисівці Городенківського району. Фото 2017 р.

на свято, там можна було поспілкуватися з жінками зі всього села, випитували хто що робить»⁴⁷.

В місцях, де було гуркало, тобто «з гори, з-під нори витікає вода, в цьому місці громада робила прало, яке обкладали каменем, навколо або вздовж нього на каміннях прали»⁴⁸.

Прала були круглого та поздовжнього планування. В с. Глушків була кругла прачка, «в ній на кам'яних плитках одноразово прали шість праль, решта чекало. Прали до чистої води, сукали на плитці. Верені помагали одна одній крутити»⁴⁹.

Переважно прачки були поздовжнього планування. Залежно від кількості води поздовжні прачки мали наступну організацію: як джерело давало багато води, по дерев'яному або кам'яному жолобі вода в ньому була проточна; коли мало води — жолоб перекидали для того, щоб в ньому набралася достатньо води для прання, після першого прання воду випускали, набирали знову. З санітарно-гігієнічної точки жолоб, який перекидався, могли поділити на дві частини, кожна з яких була призначена для прання відповідного шмаття: нижня частина — для брудного, верхня — для чистішого.

В с. Семенівка «в жолоб набирали воду, в ньому прали, випускали воду, знову набирали, прали і

випускали. Цю процедуру виконували до того часу, поки в ньому не буде чиста вода»⁵⁰.

Більш гігієнічно було організоване прало в с. Устя в яру, де була гора, з якої йшла вода. «Біля цієї гори спорудили корито до 10 метрів довжини, яке в кінці замикалося для того, щоб набралася води з нори. Від цього корита були жолобки, де кожній пралі текла вода окремо. Біля цього корита могло прати одноразово до 10 праль»⁵¹. Гігієна прання в с. Завалля досягалася шляхом, що «кожен газда коло гори мав своє місце для прання»⁵².

Відповідно від кількості води були гігієнічні приписи щодо місця початку прання, його завершення в жолобі. Жолоб давав можливість гігієнічно організувати прання та полоскання для багатьох праль одноразово. «Як проточна вода текла швидко по жолобу, не було страшно, що від когось ти візьмеш хворобу»⁵³. В с. Городниця вважають, що «прання в прачках з проточною водою добра справа, бо проточна вода забере слабість»⁵⁴.

Місце праль вздовж жолобу визначалося рівнем забруднення плаття. «Масне, брудне, мітки, мішки починали прати, полокати в кінці жолоба»⁵⁵. Прати одноразово в пралах могло 20 жінок (сс. Тишківці, Семенівка).

Як прало було невелике, то жінки стояли в черзі. Великі черги до прал були перед Великоднем. Жінки вночі займали черги до прал⁵⁶. У пралах жінки «підтикали» (піднімали) спідниці, ставали босими ногами на дошку коло жолоба, в такий спосіб шмаття прали та полокали»⁵⁷.

Були правила прання в пралах та на річках. На річках, коли прали, то старалися жінки стояти як мож-

⁵⁰ Записано 17.08.2017 р. від Радемнюка Миколи Дмитровича, 1915 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

⁵¹ Записано 17.07.2015 р. від Поливанюк Євгені Каролівни, 1935 р. н. в с. Устя Снятинського району.

⁵² Записано 17.07.2015 р. від Мірош Катерини Іванівни, 1946 р. н. в с. Завалля Снятинського району.

⁵³ Записано 19.08.2017 р. від Ярославської Ганни Петрівни, 1928 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

⁵⁴ Записано 13.07.2017 р. від Власія Василя Дмитровича, 1924 р. н. в с. Городниця Городенківського району.

⁵⁵ Записано 19.08.2017 р. від Ярославської Ганни Петрівни, 1928 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

⁵⁶ Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району.

⁵⁷ Записано 9.08.2017 р. від Герик Федори Степанівни, 1932 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

⁴⁷ Записано 12.07.2017 р. від Малярчик Марії Григорівни, 1928 р. н. в с. Серафимці Городенківського району.

⁴⁸ Записано 12.07.2014 р. від Равлюк Ганни Миколаївни, 1946 р. н. та Місюри Орестини Степанівни, 1960 р. н. в с. Гавриляк Тлумацького району.

⁴⁹ Записано 19.08.2017 р. від Бундяк Параски Петрівни, 1947 р. н. в с. Глушків Городенківського району.

на дальше одна від одної. У пралах брудне починали прати в кінці жолоба, як воно ставало чистішим, мінялися місцями, йшли до початку жолоба, де була чиста вода. «Полоскати починали завжди з долини жолоба, закінчували на початку жолоба»⁵⁸. Хто мав нечисте шмаття, йшов прати ввечері, коли нікого не було. Молоді, які приходили до прала, казали старшим: «Матко, я стою нижче з брудним». Цим вони засвідчували, що дотримуються гігієнічних правил прання та поважають старших жінок. Якщо хтось з брудним ставав не там, де треба, йому про це казали і заставляли стати згідно з існуючими правилами.

Матері наставляли своїх доньок, як їм правильно поводитись на пралах. Існувала така настанова — «як будеш бачити, як та матка пере нечисті сорочки, то перечекай»⁵⁹. «Хто мав чистіше — чекав, щоб стати ближче до нори з водою, хто брудне — сучить на долині»⁶⁰.

Можна зробити висновок, що місце прання вздовж жолоба визначалося рівнем забруднення шмаття. За свідченням багатьох покутян, «люди розуміли, що існує порядок і його треба притримуватись під час прання»⁶¹, від цього порядку залежить їх здоров'я.

За свідченням Ганни Ярославської, «всі пралі знали місце, де ставати з брудним і як поступово підсуватися зі своїм шматтям до нори»⁶².

Випране та виполоскане шмаття перед тим, як нести до хати, вішали на стіни, які оточували прало. Це робилося для того, щоб стекла вода, воно підсохло і його було легше нести.

У кінці XIX ст. вийти, розуміючи значення прал для здоров'я громади, почали їх облагороджувати. «Господині Глушкова до сьогодні вдячні Іванові Радулякові, що будучи молодим ще вийтом, збудував у селі при кінці XIX ст. біля Цюркала прачку. Це був мурований будинок, критий бляхою, в середині з похилими плитами з твердого каменя, де жінки вліті і взимі прали біля і постелю, не відчуваючи вже такого холоду,

Іл. 6. Джерело в с. Михальче Городенківського району. Фото 2017 р.

як перучи в потоці» [20, с. 481]. З часом над багатьма пралами на Покутті звели стіни, перекрили їх дахами. Сьогодні ними користуються в багатьох селах.

В радянський час, коли в колгоспах при виробничих комплексах з'явилися водокачки, колгоспники почали ходити до них прати.

Колгоспники с. Чортовець «коли йшли сапати, то брали зі собою шмаття, під час обіду його прали в конторі, стелили на траву, після обіду знову сапали, під вечір його забирали»⁶³.

Особливі правила існували щодо прання дитячих речей. Дитяче до року не прали на річках, копанках, пралах, прали в хаті в цebraх. Це правило ґрунтувалося на тому, що прала, яка прийшла прати дитяче, ворожить — прийшла слабість водою пускати. Цій пралі казали: «Твоя дитина не спить, то хочеш, щоб моя не спала, твоя хвора, хочеш, щоб моя була хвора»⁶⁴. Старі люди застерігали молодих матерів, щоб вони не прали дитяче там, де перуть всі. Всі знали — якщо будеш прати в прачці, то принесеш своїй дитині хворобу.

На Покутті ставилися до днів прання неоднаково. В с. Чортовець «у середу та п'ятницю не можна було прати, бо треба було бити праником»⁶⁵. В с. Копачинці не прали у п'ятницю, щоб «діди не зазнали біди»⁶⁶. В селі Джурів прали у пісний день, у

⁵⁸ Записано 9.08.2017 р. від Герик Федори Степанівни, 1932 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

⁵⁹ Записано 12.08.2017 р. від Попадюк Ярослави Федорівни, 1950 р. н. в с. Копачинці Городенківського району.

⁶⁰ Записано 9.08.2017 р. від Бралик Яни Іванівни, 1931 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

⁶¹ Записано 18.08.2017 р. від Липки Пелагії, 1919 р. н. в с. Кунісівці Городенківського району.

⁶² Записано 19.08.2017 р. від Ярославської Ганни Петрівни, 1928 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

⁶³ Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району.

⁶⁴ Записано 16.08.2017 р. від Павлюк Олени Петрівни, 1949 р. н. в с. Тишківці Городенківського району.

⁶⁵ Записано 15.08.2017 р. від Тригуб'як Олени Олексіївни, 1931 р. н. в с. Чортовець Городенківського району.

⁶⁶ Записано 12.08.2017 р. від Попадюк Ярослави Федорівни, 1950 р. н. в с. Копачинці Городенківського району.

Іл. 7. Джерело в с. Воронів Городенківського району. Фото 2017 р.

п'ятницю, «в інший день прати гріх»⁶⁷. «Не золили у пісні дні, зокрема у п'ятницю, перший день посту в масницю. Якщо золили у масницю, то визолується масло з молока»⁶⁸.

Таке ставлення щодо днів прання на Покутті сформувалося в першому випадку під впливом Церкви, яка оголосила п'ятницю і середу «пісним днем», п'ятницю — «днем Христової муки й смерті»; у другому — на слов'янському культурі п'ятниці та тому, що це день богині води Дани є «легким днем», саме в п'ятницю слід вершити важливі й відповідальні справи, починати роботу. В багатьох селах не прали в понеділок, бо здавна він вважався святим днем. В с. Кунисівці прали в будні дні⁶⁹.

Різне було ставлення до прання після посвячення води на Йордан або Івана. В с. Чернелиці після посвячення води на Йордан або Івана не тільки вмивалися нею, а й старалися зразу після свят йти найскоріше від всіх в ній попрати⁷⁰. В інших селах після освячення води на Йордан не можна було тиждень прати, полоскати, тому що вода у водоймах свята й цілюща.

Термін «кирниця» на Покутті вживається як джерело холодної води, яке само виходить на поверхню, так і в значенні викопаної споруди. Кирниці копа-

ли або вертіли в селах, де не було джерел (с. Макаруки). Про викопані кирниці, їх використання існує чимало легенд.

На підступах до с. Ганьківці, на узбіччі Галицького тракту за доби Данила Галицького була викопана кирниця, яка з уст короля Данила дістала назву «Сива кирниця». Дружина Данила Галицького біля неї таборувала та набирала воду, коли йшла походами в Молдову, Волощину, Румунію⁷¹.

Перші громадські криниці в селах Покуття відомі з XVI ст. У 1548 р. «в Тишківцях громадою викопано першу громадську криницю з доброю м'якою водою» [3, с. 14].

В с. Грушка «було чимало господарів, що мали свої власні кирниці, а громадських було в селі шість. Одна в долині, між вулицями Раєм і Городенкою, дві в Царинці, одна на Шкромидях, одна між Білуниками і Кучерівкою, а шеста, глибока і широка, із журавлем, коло якої щороку святили на Йордан воду, популярно звана Ведрівка, між Шкоромидами, Буліниками і Підзамчем. Хто мав коні, возив воду бочками, хто не мав, той носив воду відрами на плечах, на коромислі. На полях було пару джерел» [29, с. 907].

З гігієнічних потреб вийти деяких сіл будували кирниці власним коштом. «Віт с. Залуччя Шкурган Іван Григорович на початку XX ст. спорудив власним коштом кирницю посередині Баронської дороги. Біля кирниці був жолоб, з якого могли пити воду коні, а також можна було, йдучи на поле, набрати й собі у гарник» [2, с. 23].

На Маковея (14 серпня) за традицією чистили та впорядковували кирниці, джерела.

У 1970-х роках в с. Серафінці кирницю «Цитнарка» перекрили дахом, а біля кирниці «Виниця» збудували каплицю. За кирницями доглядали, біля них на Йордан воду святили, вона виконувала очисну і захисну функцію. В с. Грушка процесія йшла до великої цимбринової кирниці Ведрівка, де святили воду. Після Богослужіння кожен господар набирав свяченої води до дзбанка, дома кожен член родини хрестився і пив трохи свяченої води із дзбанка. Хто мав власну кирницю, то доливав до неї свяченої води, нею кропили стодолу, стайню, комору та інші будівлі.

⁷¹ Записано 21.07.2015 р. від Шияна Василя Івановича, голови сільської ради с. Ганківці Снятинського району.

⁶⁷ Записано 5.07.2015 р. від Войчука Дмитра Войтовича, 1935 р. н. в с. Джурів Снятинського району.

⁶⁸ Записано 17.07.2015 р. від Мірош Катерини Іванівни, 1946 р. н. в с. Завалля Снятинського району.

⁶⁹ Записано 18.08.2017 р. від Борис Параски Степанівни, 1927 р. н. в с. Кунисівці Городенківського району.

⁷⁰ Записано 12.07.2017 р. від Малярчик Марії Григорівни, 1928 р. н. в с. Серафінці Городенківського району.

Нааявність потужної гідромережі сприяло її використанню в гігієнічній та обрядовій сфері. Гігієнічний аспект пов'язаний з водою — вмивання, купання, прання — фіксується на всій території Покуття. Він був направлений на дотримання у повсякденному житті гігієнічних настанов та направлений на профілактику хвороб. В етнографічних межах Покуття фіксується гідротерапія, починаючи від народження дитини, коли перший раз купують для профілактики шкірних захворювань в трав'яних лікувальних зборах (ромашка, любисток, череда) та впродовж усього життя постійні водні процедури сприяють загартовуванню організму.

У зимну пору і літом в селах, де не було річок, ставів «у будні дні милися в цєбрі, сідали в нього і милися»⁷². Де були ріки, ставки, літом купалися в них.

Гігієнічний аспект з водою тісно пов'язаний з святковими днями та релігійними святами. Він має місце в повсякденному житті. Покутянину до ранішньої молитви обов'язково було умитися.

«В Ясенові-Пільному селяни стають рано до днини. Умиваються, моляться разом з дітьми»⁷³. «В Чортівці, Герасимові, Незвиську і т. д. вставали зранку до дня, селянин, перш ніж іти до роботи, помийється, перехреститься» [15, с. 320].

У Страсний тиждень, як і перед Різдом, здійснювалися очисні заходи, пов'язані з підготовкою до великого релігійного свята. Найпопулярнішим було вмивання та купання на річках. Вважалося, що вмивання річковою водою наділяє здоров'ям і виліковує від будь-якої недуги.

Очисні обряди найчастіше здійснювалися у Чистий четвер.

«У чистий четвер дівчата йшли до річки і чекали, поки зійде рання зірниця, скакали у воду з розпущеним волоссям з метою, щоб вода дала дівочу красу, щастя, а й очистила» [15, с. 146].

В с. Тишківці Коломийського району на Івана Купала дівчата до сходу сонця йшли умиватися до джерела, яке називалося «Гармасар»⁷⁴.

В день Івана Купала молодь намагалася зцілюватися росою, ходила босоніж по цілющій купальській

Іл. 8. Каплиця над головним джерелом «Вікнини» в с. Ясенів Пільний Городенківського району. Фото 2017 р.

росі. У річці Пістинька на св. Івана дівчата купалися, «щоб придбати собі краси..., що було пов'язане з подружжям» [30, с. 640].

За традицією в с. Залуччя у день Маковея «хворі купалися в річці, бо вода на Маковея вважалася цілющою» [2, с. 177].

Не тільки ритуальне застосування у звичаєвості зимових (різдвяно-водохресних) свят, а й гігієнічно-очисне, лікувальне застосування має святовечірня вода.

На перший Святий вечір в селах Незвисько та Чортовець мати мила усіх членів родини, приговорюючи: «Абис була красна і велична, як на Святий вечір пшеничка!», «Аби була така чесна і велична, як нинішня пшеничка!» [31, арк. 190, 223]. Звичай умивання водою усі членів родини на Святий вечір існував та існує в селах Глушків, Чортовиця, Репужинці, Пужники [31, арк. 190, 223]. На другий Святий вечір або в день Водохреща після освячення води в селах Ясенів Пільни, Копачинці та Кунисівці не тільки споживають йорданську воду, а й вмиваються нею.

Вмивання «святовечірньою», «новорічною», «йорданською» водою носить не тільки оберегове, продукуюче, а й гігієнічно-лікувальне спрямування.

У перший день Великого посту господині добре вмивали від скоромного горщики, старалися купити новий посуд, в якому готували їжу під час посту. Добре вимиття посуду та придбання нового було не тільки релігійною вимогою, а й запобіжним гігієнічним засобом позбутися старих захворювань. З гігієнічною метою випарювали посуд на молоко і для щідіння молока.

⁷² Записано 25.07.2015 р. від Онуфрійчук Марії Михайлівни, 1934 р. н. в с. Красноставці Снятинського району.

⁷³ Записано 9.08.2017 р. від Герик Федори Степанівни, 1932 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

⁷⁴ Записано 16.08.2017 р. від Павлюк Олени Петрівни, 1949 р. н. в с. Тишківці Городенківського району.

За звичаєм, коли переходили до нової хати, старий посуд категорично заборонялося переносити зі старої хати до нової, бо він вважався нечистим.

На Благовіщення в с. Долина виносили на двір пряжу, одяг, килими, вважали, що тоді муха не буде червити.

На Покутті існувало правило: все що, пов'язане з нечистим, вода після миття дітей, вмивання покійника, хворого, сміття повинно виноситися, виливатися в місця, де люди і худоба не ходять.

Покутяни знали, що є вода погана і хороша, місце чисте і нечисте. Окап довкола хати вважався нечистим, старалися по ньому не ходити, стояти та сидіти. Заборонялося дітям бавитися на окапі, бо їх здоров'ю можуть нашкодити чорти. Чому таке ставлення було до окапу, респонденти не змогли пояснити. Дійсно, окап був і є нечистим місцем, ми переконалися під час експедицій в радіоактивно забруднених селах Чорнобильської зони. Окап довкола хат там був найбільш радіоактивно забрудненим [18].

Існували певні гігієнічні заходи, коли хтось помер. На Снятинщині «вмивають тіло по смерті теплою водою і виливають її в такому місці, куди ніхто не ходить, в корчі бузини або там, де сходяться два чи три тини. В селі Завалля над Прутом називають таке місце «сутич»; хто стане на такому місці, мусить померти серед довгих і важких мук. А в селі Стецева вірять, що хто перейде через таке нечисте місце, буде мати на тілі болячки і рани, яких позбудеться лиш тоді, як перед сходом сонця кілька разів обмиється свяченою водою. Про такого хворого кажуть, що він «ступив у брід». Гребенець, що ним чесали мерця, викидають, а миски, в яких була вода для вмивання покійного, більше не вживають» [7, с. 113]. Цією водою «не годиться підливати овочевих дерев, щоб не повсихали» [32, с. 308].

Мили тіло покійника для того, «щоб він на той світ йшов чистий» [33, с. 248]. В с. Тростянець на Снятинщині казали в такому випадку: «Щоб його так і Бог обмив від гріхів, як люди водою» [32, с. 308].

Коли лежав померлий в хаті, «сміття підмітали під мари, а коли тіло винесуть, то зараз за ним викидають і сміття, щоб у ньому не залишилася душа покійного або палять його в городі разом із стружками від домовини» [7, с. 61]. Підстилку та білизну, на яких лежав небіжчик, виносили надвір і спалювали в такому місці, де ніхто не ходить [13, с. 150].

Кімнату, що в ній лежав мерлець, білять по похороні, щоб покійник не привиджувався.

Свяченою водою вмивали рани на тілі. Умившись, воду треба вилити на кущ або в місце, де ніхто не ходить, щоб хвороба не перейшла на іншого (с. Залуччя) [2, с. 173]. Свячену воду після миття ран виливали під стару вербу, щоб хвороба не перенеслася на іншого [7, с. 48].

Місце, де сходяться два чи три плоти (тини) вважалося не чистим.

За спогадами Катерини Мірош, «сміття такого не було, все спалювали, викидали на гній. Кожен господар сміття не виносив за межі свого обистя, мав його у своєму городі»⁷⁵.

В с. Потічок не викидають сміття з хати від Святого Вечора аж до Нового Року, лише замітають його під постіль і щойно вдосвіта на Новий Рік збирають його, виносять і палять у воротах перед хатою [7, с. 46].

Вірували покутяни, що є нечиста сила. Від неї вони позбувалися шляхом присмалювання восковою свічкою волосся над чолом, на потилиці і на скронях всім членам сім'ї на Водохрещу. Вогонь на Покутті виконував очищувальну і захисну функцію, очищав голову, щоб не боліла.

За свідченням Анастасії Курилів, «воші з'являються, коли у нас біда, воші відчувають біду»⁷⁶. «Воші у війну скакали по ногах»⁷⁷. Під час війни нафтою мастили голову, щоб позбутися вошей. Воші били. «Приходить неділя, жінки одна другій дивиться в голову і б'є воші»⁷⁸. В с. Семенівка «в неділю приходила сусідка до сусідки подивитися в голову, воші, гниди лупили нігтями»⁷⁹. Щоб не було вошей, шмаття золити, полоскали в проточній воді, морозили, били праником.

На Покутті вірили, що дівчина, яка «регулярно чеше свою косу щонеділі, не втратить її після смерті.

⁷⁵ Записано 17.07.2015 р. від Мірош Катерини Іванівни, 1946 р. н. в с. Завалля Снятинського району.

⁷⁶ Записано 16.08.2017 р. від Курилів Анастасії Дмитрівни, 1928 р. н. в с. Поточище Городенківського району.

⁷⁷ Записано 9.08.2017 р. від Бралик Яни Іванівни, 1931 р. н. в с. Ясенів Пільний Городенківського району.

⁷⁸ Записано 16.08.2017 р. від Курилів Анастасії Дмитрівни, 1928 р. н. в с. Поточище Городенківського району.

⁷⁹ Записано 16.08.2017 р. від Редемнюка Михайла Дмитровича, 1915 р. н. в с. Семенівка Городенківського району.

Отже, коби б померла дівчиною, волосся її не розкладеться» [15, с. 330]. Така віра була профілактичним засобом гігієни та доглядом за волоссям, щоб у ньому не завелися воші, гниди.

Поряд з народною гігієною існувала державна, на ній зупинимося в наступній статті, лише вкажемо, що перший Санітарний статут, який регламентував організацію медичної служби і встановлював боротьбу з епідеміями, був прийнятий у 1770-му році. Він був направлений на боротьбу проти тифу, холери, віспи, туберкульозу (сухот), дитячих інфекцій.

Незважаючи на те, що на Покутті в XIX ст. було створено дванадцять санітарних округів, на кожний припадало 25 тисяч осіб, вони не охоплювали всю територію і були неефективними. У цій ситуації народна гігієна та санітарія була спрямована на профілактику можливих захворювань.

Про добрий психологічний клімат на Покутті вказує спілкування між сусідами. «Руський селянин у звичайних побутових стосунках живе із сусідами в злагоді. Зустрівшись, запитує про здоров'я («Як сі маєте, куме?» жінка, діти, корови, гуси і т. д.)» [15, с. 311].

Екологічний аспект на Покутті ми можемо побачити по ставленню до землі, її шануванню і обожнюванню. «До Введення можна копати лопатою, а від Введення до Благовіщення не можна, бо земля спочиває і на літо сили набирається» [17, с. 272—273].

Висновки. Народна екологія та гігієна впродовж століть виробила свої методи запобігання хворобам, взаємовідношення між людиною і навколишнім середовищем. Складові народної екології та гігієни присутні в матеріальній культурі: землеробстві, тваринництві, промислах і ремеслах, домашньому побуті, будівництві, інтер'єрі будівель, одязі, харчуванні.

Екологічно-гігієнічний аспект на Покутті був при будівництві хати, господарських споруд та їх експлуатації: при виборі місця та дерева для будівництва; в плануванні садиби, її огороженні та озелененні; догляді за хатою протягом року. Він забезпечував здорові умови проживання покутської сім'ї. План «хати через сіни», поширений на Покутті, дав можливість одержати тепловий комфорт та запобігти простудним захворюванням.

Встановлено, що інтер'єр покутської хати від робочого до святкового дня позначився її прибиранням: мастінням підлоги щосуботи, білінням стін хати два

рази на рік у Великодню суботу і восени перед Михайлом зовні та всередині. З гігієнічною метою на Покутті використовували: сіру глину як абсорбуючий і дезінфікуючий матеріал; лікувальні властивості трав та квітів.

Протягом багатьох поколінь покутяни виробили екологічно-гігієнічне ставлення до сміття, яке не дозволяло нести і викидати його в місця, де ходять люди, худоба. Його утилізували в спеціальних місцях, які не наносили шкоду довкіллю. Існували усні приписи, як правильно прибирати та підмітати хату, щоб «все добре лишилося в хаті».

Встановлено, що на Покутті важливим гігієнічним заходом було прання, яке має свою історію, пов'язану, насамперед, із технологією зоління білизни та полотна, із правилами складання шмаття в кадубах, зільницях, цebraх та правилами прання біля різних джерел води; днями, в які можна було прати, золити і в які не можна, та використанням для зоління попелу, одержаного після згорання певних порід дерев, рослин.

На Покутті прали на річках, ставках, копанках, біля джерел, з яких виходила вода на поверхню. На основі природних джерел були збудовані прачки двох планувальних схем: кругла та поздовжня, в яких були організовані місця для прання.

Встановлено, що громада бережно відносилася до водних ресурсів, визначала їх використання. В прачках існували гігієнічні приписи, які визначали місце пралі на початку та в кінці прання, щодо прання жіночих сорочок та заборони прати дитяче в громадських пральнях. Ці приписи були направлені на запобігання розповсюдженню хвороб під час прання в громадських пральнях, річках і ставках. Існували також настанови матерів для доньок, як себе поводити під час прання на річці, в пральні, щоб не принести хворобу до хати.

В етнографічних межах Покуття фіксується гідротерапія, починаючи від народження дитини. Впродовж всього життя водні процедури були спрямовані на загартування організму. Встановлено, що гігієнічний аспект з водою тісно пов'язаний зі неділею та релігійними святами. Він має місце в повсякденному житті.

Гігієнічний аспект, пов'язаний з водою — вмивання, купання, прання фіксується на всій території Покуття. Він був направлений на дотримання у по-

всьякденному житті гігієнічних настанов та на профілактику хвороб.

З'ясовано, що особиста гігієна зумовлювалася поглядами на етіологію хвороб, поєднувала в собі раціональні і ірраціональні дії, спрямовані на ведення здорового способу життя. Раціональні дії народної гігієни були скеровані на запобігання хворобам, ірраціональні — на виконання гігієнічних приписів під приводом того, що, не виконавши їх, будеш покараний. Офіційна медицина перейняла раціональні дії народної гігієни, в той же час відмовилася від ірраціональної складової під приводом того, що її не можна збагнути розумом, як за невиконання гігієнічних приписів будеш покараний вищими силами. Втрата ірраціональної складової в народній гігієні, тобто примусів до її дотримання, призвела до збільшення захворювань, їх лікування медикаментозними засобами та до забруднення довкілля.

Сьогодні покутяни втратили в своїй пам'яті та повсякденному житті значну кількість гігієнічних та екологічних настанов, які існували в традиційному суспільстві. Всі вони були скеровані на охорону власного та громадського здоров'я.

1. Леру Р. *Екологія человека — наука о жилищном строительстве*. Москва: Стройиздат, 1970. 264 с.
2. Романюк Я. *Залуччя над Черемошем*. Історико-публіцистична розповідь. Снятин: Прут Принт, 2012. 232 с.
3. Купчинський Б. *Історія Тишківців (в датах, подіях і фактах)*. Коломия: Вік, 1994. 256 с.
4. Васильчук М. Трохи про Великий Ключів. *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. 2013. Ч. 22—23. С. 184—190.
5. Зайшлий Я. Товариство «Сільський господар» і кооперативні установи в Коломій. Коломия. *ТРК «Рідні медія»*. URL: <http://kolomyia.org/histpub/historypub78.htm>.
6. Паньків М. Аграрні відносини на Покутті та їх соціальні наслідки в другій половині XIX століття — першій половині XX століття. *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. 2000. Ч. 11—12. С. 185—198.
7. Мрочко Фр. К. *Снятинщина: Причинки до крайової етнографії*. Дітройт, 1977. Ч. 1. 129 с.
8. Зубаль Я. Саджавка. *Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини*. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. С. 845—849.
9. Бажанський М. Краса Снятинщини: ріки, потоки, ліси, луки, сади, міста і села та висока матеріальна і духовна культура їхніх жителів: *Гаслова енциклопедія*. Дітройт, 1982. 272 с.

10. Жайворонок В. *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
11. Гнатюк В. Знадоба до української демонології. *Етнографічний збірник НТШ*. Т. XXXIV. Вип. 2. 1912.
12. Мохорук Д. *Село моє Топорівці. Етнографічний образ села*. Косів: Писаний камінь, 2008. Т. 6. 388 с.
13. Урбанович Б. *Художньо-образна варіативність інтер'єра селянського житла на Покутті. Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. 1997. Ч. 9—10.
14. Деменюк Д. *Життя і праця на селі. Коломия й Коломийщина*. Філадельфія, 1988.
15. Кольберг О. *Покуття. Етнографічний опис. Наукові записки*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. Вип. 9—10. С. 306—333.
16. Вайгель Л. *Нарис про місто Коломию*. Коломия: Вік, 2008. 120 с.
17. Марчук В. *Торговиця. Сторінки історії*. Івано-Франківськ: ЛІК. 2010. 320 с.
18. Тарас Я. *Народна екологія та гігієна по Поліссі (за матеріалами експедицій 1994—2003 рр.)*. *Народознавчі зошити*. 2016. № 2. С. 333—340.
19. М. Г. і П. Т. *Село Дятківці. Коломия і Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле*. Філадельфія, 1988.
20. Макогон І. Глушків. *Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978.
21. Мохорук Д. *Село моє Топорівці. Історико-краєзнавчий та етнографічний нарис*. Снятин: Прут Принт, 2005. Кн. 1. 208 с.
22. Бучко Д.Г. *Походження назв населених пунктів Покуття*. Львів: Світ, 1990. 144 с.
23. Чабан Д. *Село над бистроплинною Рибницею*. Снятин: Над Прутом, 1994. 48 с.
24. Е. Б. і О. Г. *Городниця. Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978.
25. Мозолюк К. *Село Товмачик. Коломия і Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле*. Філадельфія: Видання Комітету коломиян, 1988.
26. Роїк Ю. *Дещо про Городенку. Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978.
27. Хоткевич Г. *Довбуш*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5319>.
28. Марунчак М. *Відпустове село Далешева. Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. С. 538—544.
29. Тимчук М. *Грушка. Альманах Станіславської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини*. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. С. 899—908.
30. Шинкарук М. *Село Іспас. Коломия і Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле*. Філадельфія, 1988.
31. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 704. Арк. 1—489. Серебрякова О.Г. *Покуття (польові*

матеріали, зібрані в Коломийському, Снятинському, Тлумацькому, Тисменицькому, Городенківському районах Івано-Франківської обл., 2013, 2014, 2016, 2017 рр.).

32. Михайлецький О. Похоронні звичаї й обряди в с. Тростянци Снятинського повіта. *Етнографічний збірник НТШ*. Т. XXXII. 1912. С. 302—315.
33. *Матеріали до українсько-руської етнології: в 22 т.* Львів, 1902. Т. V.

REFERENCES

- Leru, R. (1970). *Human Ecology — The Science of Housing Construction*. Translated from french. Moscow: Strojzdat [In Russian].
- Romaniuk, Ya. (2012). *Zaluchchia over Cheremosh*. Historical and journalistic narrative. Sniatyn: Prut Prynt [In Ukrainian].
- Kupchyns'kyj, B. (1994). *History of Tishkovičev (in dates, events and facts)*. Kolomyia: Vik [In Ukrainian].
- Vasyl'chuk, M. (2013). About Velykyj Kliuchiv. *Yamhoriv Literary, ethnographic and artistic almanac*. June, Ch. 22—23. P. 184—190 [In Ukrainian].
- Zajshlyj, Ya. *Society «Sil's'kyj hospodar» cooperative institutions in Kolomyia*. Kolomyia. TRK «Ridni mediia». Retrieved from: <http://kolomyia.org/histpub/historypub78.htm> [In Ukrainian].
- Pan'kiv M. (2000). Agrarian relations in Pokutta and their social consequences in the second half of the XIX century — the first half of the XX century. *Yamhoriv Literary, ethnographic and artistic almanac*, 11—12, 185—198 [In Ukrainian].
- Mrochko, Fr. K. (1977). *Sniatynschyna: The causes of regional ethnography*. Ditrojt, Ch. 1 [In Ukrainian].
- Zubal' Ya. (1975). Sadzhavka. In *Al'manakh Stanislaviv's'koj zemli* (pp. 845—849). N'iu-Jork; Toronto; Miunkhen [In Ukrainian].
- Bazhans'kyj, M. (1982). Beauty of Sniatynskii: rivers, streams, forests, meadows, gardens, towns and villages and high material and spiritual culture of their inhabitants: *Haslova entsyklopediia*. Ditrojt [In Ukrainian].
- Zhajvoronok, V. (2006). *Symbols of Ukrainian ethnoculture: dictionary-directory*. Kyiv: Dovira [In Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1912). Coming to Ukrainian Demonology. *Ethnographic collection of NTSh*. (Т. XXXIV. Vyp. 2) [In Ukrainian].
- Mokhoruk, D. (2008). *My village is Toporovtsi. Ethnographic image of the village*. Kosiv: The Sacred Stone. Т. 6 [In Ukrainian].
- Urbanovych, B. (1997). The artistic and figurative variability of the interior of the peasant household on Pokuttia. *Yamhoriv Literary ethnographic and artistic almanac*, 9—10 [In Ukrainian].
- Demeniuk, D. (1988). Life and work in the village. In *Kolomyia j Kolomyjschyna*. Filadel'fiia [In Ukrainian].
- Kol'berh, O. (2006). *Pokuttia*. Ethnographic description. Proceedings. Ivano-Frankivs'k: Lileia-NV, 9—10, 306—333 [In Ukrainian].
- Vajhel', L. (2008). *Essay on the city of Kolomyia*. Kolomyia: Vik [In Ukrainian].
- Marchuk, V. (2010). *Torkovitsa. History pages*. Ivano-Frankivs'k: LIK [In Ukrainian].
- Taras, Ya. (2016). National ecology and hygiene on Polissya (based on expeditions 1994-2003). *The Ethnology Notebooks*, 2, 333—340 [in Ukrainian].
- М. Н. і Р. Т. (1988). Village Diat'kivtsi. In *Kolomyia i Kolomyjschyna. Collection of memoirs and articles about the recent past*. Filadel'fiia.
- Makohon, I. (1978). Hlushkiv. In *Horodenschna. Historical memoir collection*. Niu-Jork—Toronto—Vinnipeh.
- Mokhoruk, D. (2005). *My village Toporivtsi. Historical and ethnographic essay*. Sniatyn: Prut Prynt [In Ukrainian].
- Buchko, D. H. (1990). *Origin of names of settlements of Pokuttia*. L'viv: Svit [In Ukrainian].
- Chaban, D. (1994). *Village over strait Ribnitsa. Sniatyn: Nad Prutom* [In Ukrainian].
- E. B. і O. H. (1978). Horodnytsia. In *Horodenschna. Historical memoir collection*. Niu-Jork—Toronto—Vinnipeh [In Ukrainian].
- Mozoliuk K. (1988). Village Tovmachyk. In *Kolomyia i Kolomyjschyna. Collection of memoirs and articles about the recent past*. Filadel'fiia: Vydannia Komitetu kolomyian [In Ukrainian].
- Roik Yu. (1978). Somewhat about Gorodenka. In *Horodenshina. Historical memoir collection*. Niu-Jork—Toronto—Vinnipeh [In Ukrainian].
- Khotkevych H. *Dovbush*. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5319>.
- Marunchak M. (1978). The village Dalesheva. In *Horodenshina. Historical memoir collection* (pp. 538—544). N'iu-Jork—Toronto—Vinnipeh [In Ukrainian].
- Tymchuk, M. (1975). Grushka. *Almanac of Stanislav land. Collection of materials for the history of Stanislav and region* (pp. 899—908). N'iu-Jork; Toronto; Miunkhen [In Ukrainian].
- Shynkaruk, M. (1988). Village Ispas. In *Kolomyia i Kolomyjschyna. Collection of memoirs and articles about the recent past*. Filadel'fiia [In Ukrainian].
- Serebryakova, O.H. (2013, 2014, 2016, 2017). Field materials from Pokuttia (Kolomyjsky, Gorodenkivsky, Tlumatsky, Tysmenitsky, Snyatynskyi district, Ivano-Frankivsk oblast) // *Archive of the IN NANU (Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine)*. F. 1, Op. 2, Od. save 704. Arc. 1—489 [in Ukrainian].
- Mykhajlets'kyj, O. (1912). Funeral practices and ordinances in Trostyanets Snyatynsky district. *Ethnographic collection of NTSh*. (Т. XXXII, pp. 302—315) [In Ukrainian].
- Materials for the Ukrainian-Russian ethnology: 22 v. (Vol. V)*. (1902). L'viv [In Ukrainian].